

Dyrkning af frilandsorkideer

Klima og klimazone

Der findes forskellige systemer til at inddele landområder i klimazoner, men det mest anvendte for haveplanter er den amerikanske (USDA), der er baseret på den gennemsnitlige minimumstemperatur målt over en 30-årig periode. Ifølge dette system bor de fleste danskere i zone 7 (-12 til -18°C) eller zone 8 (-7 til -12°C). Zone 8 finder man generelt hvor der er mindre end 5 km til kysten, og zone 7 hvor der er mere end 10 km til kysten. Og her tænkes på større havområder, bunden af fjordene tæller ikke med. Roskilde ligger derfor i zone 7 selvom det er tæt på kysten. Der er desuden et par grader mildere i større byer end ude i det åbne land. Tilsammen giver det stor variation i klimaet indenfor relativt korte afstande. Når jeg kører på arbejde en frostklar morgen lige inden solopgang kan der være op til 4 graders forskel på min have lidt nord for Farum og min arbejdsplads i centrum af København. Da Danmark er nordgrænsen for mange frilandsorkideer er der en del arter som trives fint i det milde byklima på Amager (zone 8), hvorimod de hurtigt ville gå til i det barske midtjyske klima (zone 7 og enkelte steder zone 6). Heldigvis kan man i mange tilfælde rykke en klimazone ved at vælge en beskyttet vokseplads op ad husets sokkel eller ved at dyrke orkideerne i en træramme som dækkes med en trapez-plade om vinteren.

Jordbund

I naturen er mange orkideer knyttet til en speciel jordbund. Det skyldes at de ofte findes, hvor konkurrencen med andre planter er lav. For eksempel er mange knyttet til kalkbund eller plastisk ler, hvor træer og buske ikke trives. I haven er der ikke konkurrence fra andre planter, og mange orkideer (men ikke alle!) kan derfor trives fint under meget forskellige betingelser. Jeg dyrker næsten alle mine orkideer i en almindelig god muldjord som er gjort lettere ved iblanding af groft sand. De færreste orkideer trives i svær lerjord, hvor rødder og knolde ikke udvikles ordentligt. Her kan det anbefales at lave specielle orkidebede hvor jorden er udskiftet med en blanding af lerjord og groft sand i forholdet 1 del jord til 3 dele sand. På lette sandjorde kan det derimod anbefales at iblande 5-10% ler. Sandjord kan også forbedres med organisk materiale, men det kan ikke anbefales at blande almindelig muldjord eller lerjord med kompost og sphagnum. Kompost og sphagnum forbruger store mængder ilt når det omsættes i jorden, og resultatet er for det meste en sammenklasket iltfattig jord, hvor orkiderødder ikke trives. Derimod er det en god ide at dække jorden med et 3-5 cm tykt lag af blade og grannåle som beskytter mod lave temperaturer om vinteren og reducerer fordampningen og jordopvarmningen om sommeren.

Haveorkideer vokser hurtigere hvis de får lidt gødning, men de skal have mindre end andre stauder. Det er bedst at bruge kompost eller langsomtvirkende gødning da NPK-gødning let svider rødderne. Under gode forhold fordobles antallet af rodknolde hvert år, hvilket går hurtigere hvis blomsterstanden brækkes af efter afblomstring. Faktisk går det hurtigere hvis blomsterstanden brækkes af lige inden blomstring, men det er jo rent hypotetisk.

Engorkideer

I denne gruppe findes nogle af de orkideer der er lettest at dyrke i haven. Det er orkideer som i naturen vokser på fugtig bund i enge, moser og ved kilder. Engorkideerne plantes i almindelig god havejord på et solrigt sted. De fleste er ikke kræse, hvad angår valg af voksested, så længe der vandes i tørre perioder. Lettest er gøgeurter med hånddelte rodknolde af slægterne *Dactylorhiza* og *Gymnadenia* f.eks. majgøgeurt (*D. majalis*), purpurgøgeurt (*D. purpurella*), plettet gøgeurt (*D. maculata*) og priklæbet gøgeurt (*D. praetermissa*), samt hybrider hvor disse arter er krydset med hinanden. Gøgeurternes blomsterfarve varierer fra hvid over pink til purpurrød. Gøgeurterne visner ned i løbet af efteråret, så det kan være en god idé at markere deres voksested med en pind så man ikke ved et uheld kommer til at hakke dem op.

Sumphullæbe (*Epipactis palustris*), amerikansk hullæbe (*E. gigantea*), Thunbergs hullæbe (*E. thunbergii*), asiatisk hullæbe (*E. veratrifolia*) og *E. royleana* hører også til i engbedet, hvor de

blomstrer senere end gøgeurterne. De breder sig med udløbere, *E. gigantea* breder sig så kraftigt at den nærmest er et ukrudt der skal holdes i ave.

Engplanter: Strågul gøgeurt (*Dactylorhiza incarnata* f. *ochrantha*, til venstre), Thunbergs hullæbe (*Epipactis thunbergii*, midten) og sumphullæbe (*Epipactis palustris*, til højre).

Engplanter: purpurgøgeurt (*Dactylorhiza purpurella*, til venstre), hvidgul gøgeurt (*Dactylorhiza ochroleuca*, midten) og hybriden *Dactylorhiza praetermissa* x *maculata* ssp *ericetorum*.

Orkideer i hedemoser og højmoser

Moseorkideerne gror ofte i levende sphagnummos og hører hjemme i den fugtige del af surbundsbedet, hvor der er lav pH. De er noget besværlige, da de på samme tid kræver rigeligt med vand og masser af luft til rødderne. De bryder sig bestemt ikke om at soppe i en vandmættet, iltfri jord.

Spiranthes cernua (til venstre) kræver en konstant våd jord, hvorimod *Liparis kumokiri* (midten) og lynggøgeurt (*Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum*, til højre) trives bedst i den lidt tørrere del af mosebedet.

Jeg dyrker dem sammen med kødædende planter i nedgravede, 20-90 liters baljer med huller halvvejs oppe på siden. Op til hullerne er der kalkfrit sand og derover en blanding af 1 del omsatte grannåle til 2 dele groft sand. Denne gruppe er meget følsom overfor salte i jorden og tager derfor let skade af en overdosis gødning. *Calopogon tuberosus* er en meget smuk og nem højmoseorkeid, men den er svær at få fat på selvom den ikke er krævende at opformere i laboratoriet. Det samme gælder grønlandsk gøgelilje (*Platanthera hyperborea*), flosset frynseorkeide (*Platanthera lacera*), *Pogonia ophioglossoides* og flere arter af mygblomst (*Liparis kumokiri* og *L. krameri*) som også trives i det sure mosebed.

Spiranthes cernua, en nordamerikansk skrueaks, kræver også sure fugtige forhold og siges at være let at dyrke. I naturen rapporteres det at den kan gro nærmest flydende i vand, men jeg har nu haft en del problemer med overvintringen når den står fugtigt. Derfor gror jeg den i halvskygge i rhododendronbedet og giver maser af vand om sommeren. Det er oftest den kraftigtvoksende klon 'Chadds Ford' af underarten ssp. *odorata* som man kan være heldig at finde på specialplanteskoler.

Plettet gøgeurt (*Dactylorhiza maculata*) og mosgøgeurt (*Dactylorhiza sphagnicola*) kommer også fra våde moser med lav pH og trives dårligt i et mosebed med neutral til høj pH.

Skovplanter

Skovorkideerne skal som minimum beskyttes mod den skarpe middagssol, og flere arter kræver skygge det meste af dagen. Et bed på nordsiden af huset er perfekt, så planterne kun får morgen- og aftensol. Næsten alle skovorkideerne kræver også godt læ.

Skovliljerne (*Cephalanthera longifolia*, *C. longibracteata* og *Cephalanthera rubra*) er nemme når de først har fået fat, og breder sig langsomt med udløbere. Den gule *C. falcata* har jeg ikke haft held med. Det kan skyldes at den er delvis saprotrof, dvs. lever af at nedbryde dødt organisk stof sammen med svampe og derfor er den svær at flytte.

Frueskoene (*Cypripedium*) er de nok de mest imponerende orkideer i haven, og de fleste tåler frost glimrende. Mange arter er lette at dyrke f.eks. *C. reginae*, *C. flavum*, *C. macranthos* og *C. parviflorum*, men yderligere er der et væld af letdyrkelige hybrider. Fruesko kan ikke lide vand om vinteren, og man kan derfor hjælpe dem gennem den våde danske vinter ved at dække dem med en lille plade.

Cypripedium yatabeanum

Cypripedium guttatum

Cypripedium Ulla Silkens

Cypripedium Pueblo

Cypripedium margaritaceum var. *fargesii*

Cypripedium parviflorum

Fruesco er langsomme at opformere og mange arter er urimeligt dyre, men af og til kan man finde billige hybrider fra en hollandsk producent der sælger dem under sortsnavnene Kentucky, Pueblo, Regina og Parville. Når frueskoene når 12-15 blomstrende skud er det tid til at dele dem i mindre klumper for at undgå svampeinfektion som kan tage livet af alle skud i en tæt klump. Det rette tidspunkt er når de lige er visnet ned.

Arter af knærod (*Goodyera pubescens*, *G. oblongifolia*, *G. repens* og *G. schlechtendaliana*) er stedsegrønne og kan beholde bladene i årevis. De fleste knærod gror i mos i dyb skygge, og er derfor blandt de lettere orkideer hvis bare jorden ikke er for kompakt. Vandbehovet varierer en del, vores hjemlige *G. repens* kan findes i tørre fyrreskove, mens *G. schlechtendaliana* kommer fra Japans monsunbjerge, hvor den nogen steder får op mod 2 meter vand om året, men ingen vand om vinteren. Desværre er sneglene meget glade for knærod og kan rydde et bed på en enkelt nat.

Calanthe arcuata.

Calanthe tricarinata.

Flere skovorkideer er vintergrønne med sommerhvile. Om efteråret får knoldene et overvintrende blad der visner væk det følgende år omkring blomstringen. De vintergrønne skovorkideer kræver godt læ og halvskygge da de kan svides væk af vind og sol på et par timer. Til denne gruppe hører *Tipularia discolor* og *Calypso bulbosa* var. *occidentalis* fra Nordamerika og *Oreorchis patens*, *Cremastra unguiculata* og *Cremastra appendiculata* fra monsunkovene i Østasien. Jeg havde i starten mange problemer med at dyrke *Calypso*. De var lette at opformere i laboratoriet, men de forsvandt når jeg plantede dem ud, og det var ikke kun fordi de blev spist af snegle. I de canatiske Rocky Mountains gror *Calypso bulbosa* var. *occidentalis* i det øverste jordlag af halvomsatte nåle i hvidgranskove, hvor forholdene er ret tørre i sommerperioden. Faktisk trives de fint i et tyndt lag nåle på taget af en gammel autocamper hvor de er knastørre i sommerperioden (<http://www.calypsobulbosaorchid.blogspot.com/>) Efter at jeg er begyndt at holde vandkanden væk fra bedene med vintergrønne skovorkideer med sommerhvile er deres overlevelse i haven blevet meget bedre.

Fruesko (*Cypripedium plectrochilum*, til venstre) og hvid skovlilje (*Cephalanthera longifolia*, midten) trives i den lysere del af skovbedet, hvorimod knærod (*Goodyera repens*, til højre) trives i skygge.

Calanthe derimod kommer fra nordøstasiens monsunskove hvor de får masser af vand om sommeren og har det relativt tørt om vinteren. Selvom de i naturen kan vokse i fugtige miljøer langs bække og åer, kan de ikke tåle vandlidende jord som hurtigt bliver iltfrit. Mange *Calanthe* er på deres nordgrænse i Danmark og har størst overlevelse i zone 8. Den mest robuste synes at være *C. tricarinata*, det er i hvert fald den man hyppigst ser i danske haver. Mange *Calanthe*-arter er vintergrønne og derfor følsomme for barfrost. Jeg dyrker *Calanthe*, *Cremastra*, *Tipularia*, *Calypso* og *Oreorchis* og i trærammer i sandblandet havemuld. Om efteråret dækkes jorden med et lag grannåle, og inden frosten for alvor kommer, skrues billige klare PVC-trapez-plader på rammerne. Husk at strø lidt ferramol ud i rammerne inden pladerne skrues på for sneglene synes godt om de vintergrønne blade og knolde. Det er også vigtigt at der er nogen luftcirkulation for at mindske svampeinfektioner. Med denne behandling klarede *Calanthe alpina*, *C. arcuata*, *C. mannii*, *C. davidii*, *C. puberula* og *C. sieboldii* vintrene 2009/2010, 2010/2011 og 2011/2012 uden problemer. *C. bicolor* og *C. concolor* kunne derimod ikke klare det barske vinterklima i Farum.

Bletilla og Pleione

Orkideer fra slægterne *Bletilla* og *Pleione* er løvfældende, sarte skovplanter fra Nordøstasien. De kommer begge fra monsunområder med masser af sommerregn efterfulgt af nogen tørke i efterår og en vinter med masser af beskyttende sne. Mikadoblomst (*Bletilla striata*) er den mest hårdføre og gror i naturen i lyse skovbryn og åbne bjergenge op til 3200 m. I Danmark skal den have godt med sol for at trives og sætte blomster. *Bletilla* gror fint i almindelig muldjord, hvis jorden ikke er for kompakt og hvis den får rigeligt vand i vækstperioden. Bladene kommer sent, hvis foråret er koldt kan det være så sent som slutningen af juli. *B. striata* er nok den frilandsorkide der er nemmest af få fat på, den sælges nemlig i næsten alle frøhandler om foråret, hvor den ligger sammen med *Dahlia* og *Gladiolus*. Er man ikke tilfreds med den almindelige lyserøde version findes der flere hvide kloner, og hvis man leder på nettet også lavendelblå kloner der sælges under navnet *B. striata* 'Soryu'. Det siges at 'Soryu'-klonerne blev fundet på den japanske ø Honshu i præfekturet Wakayama, og de er muligvis

Til højre: *Pleione Jorullo* = *limprichtii* x (*bulbocodioides* x [*bulbocodioides* x *yunnanensis*])

Øverst til venstre: *Pleione Deriba* = (*formosana* x *limprichtii*) x *forrestii*.

Øverst til højre: *Pleione Rakata* = *pleionoides* x (*formosana* x [*albiflora* x *forrestii*]).

Nederst til venstre: *Pleione El Pico* = (*formosana* x *limprichtii*) x *bulbocodioides*.

Nederst til højre *Pleione formosana* x *chunii*.

Er man heldig, ligger der også en *Pleione* i kassen hos frøhandlen. Erfaringerne med *Pleione* på friland i Danmark er begrænsede, men da flere af arterne vokser vildt i bjergegne i Kina og Himalaya må de formodes at være forholdsvis hårdføre hvis de bare beskyttes mod vintervæde. *P. limprichtii* siges at være den mest hårdføre og kan klare -20 grader hvis knolden er tør. Flere andre arter kan også findes højt oppe i Himalayas fjelde så *P. coronaria* (op til 3500 m), *P. praecox* (op til 3400 m), *P. hookeriana* (op til 4200 m), *P. scopulorum* (op til 4200 m), *P. bulbocodioides* (op til 3600 m) *P. forrestii* (op til 3100 m) og *P. yunnanensis* (op til 3200 m) er sandsynligvis ligeså hårdføre. *P. scopulorum*, *P. bulbocodioides*, *P. limprichtii*, *P. forrestii* *P. yunnanensis* og hybrider hvor disse arter indgår (f.eks. Jorullo, El Pico, Rakata og Deriba) klarede vintrene 2010 til 2013 fint udendørs her i Farum.

Når *Pleione* dyrkes i pletter anbefales det at knolden kun er halvt dækket af jord, men udendørs skal der ca. 5 cm jord over knolden for at beskytte mod frost. I naturen gror *Pleione* ofte i mos, og de kræver derfor en meget åben jord. I haven dyrker jeg dem i lige dele omsatte grannåle og groft sand, og med godt dræn i bunden. I modsætning til *Bletilla* kan de ikke lide middagssol, og en placering i halvskygge passer dem derfor bedst. Bedene med *Pleione* og *Bletilla* beskyttes fra slutningen af november mod frost med 20 cm visne blade, derefter et stort stykke plastik eller pressenning og til sidst et par grangrene og nogle sten for at holde sammen på det hele. Vinterdækningen skal fjernes midt i april, da mange *Pleione* blomstrer allerede i starten af maj.

Anders R. Johnsen
www.InVitroOrchids.dk
info@InVitroOrchids.dk
Mobil: 6075 4189